

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.6>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕКОНОМІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕПРЕСІЇ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ, НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ

Димитрієва Т.В.,
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

Димитрієва Т.В. Застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

У даній статті розглядаються проблемні питання застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, аналізується сучасний стан наукових досліджень за даною темою. Важливість проведеного дослідження полягає в тому, що його висновки та положення можуть бути використані у вивченні загальних проблем про принципи кримінального права, їх реалізацію та дотримання при призначенні покарання, при вивченні суворості санкцій норм Особливої частини КК України, розробки наукових основ теорії призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Результати дослідження можуть вплинути на упорядкування судової практики, сприяючи її єдності у питаннях, що пов'язані із застосуванням принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Сучасне кримінальне право має ставити перед собою завдання раціоналізації використання репресивних заходів, зокрема, враховуючи економічні, соціальні та правові аспекти. Дане дослідження ставить перед собою завдання вивчення ефективності та оптимальності застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також розглядає їх вплив на економіку, суспільство та правову систему в цілому.

Принцип економії кримінально-правової репресії передбачає розгляд кожної окремої кримінальної справи із зазначенням певних обставин, які можуть впливати на призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено кримінальним законодавством. Основна ідея полягає в тому, щоб враховувати індивідуальні характеристики особи, що вчинила кримінальне правопорушення, його психічний стан і оточуюче його соціальне середовище.

Цей підхід дозволяє уникати призначення непропорційно суворих покарань, особливо в тих випадках, коли існують обставини, які пом'якшують вину особи. Такий підхід сприяє більш справедливому і ефективному функціонуванню правосуддя, оскільки враховує індивідуальні відмінності та обставини кожного конкретного випадку.

Таким чином, питання застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом залишається актуальним та потребує подальших досліджень.

Ключові слова: покарання, призначення покарання, принципи кримінального права, принцип економії кримінальної репресії, більш м'яке покарання ніж передбачено законом, кримінальне правопорушення, злочин.

Dymytriieva T.V. Application of the principle of economy of criminal law repression when imposing a milder punishment than provided for by law.

The article examines the problematic issues of applying the principle of economy of criminal law repression when imposing a punishment that is milder than the one prescribed by law, and analyzes

the current state of scientific research on this topic. The importance of the conducted research lies in the fact that its conclusions and provisions can be used in the study of general problems of the principles of criminal law, their implementation and compliance when imposing punishment, in the study of the severity of sanctions for convicted persons. norms of the Special Part of the Criminal Code, the development of the scientific basis of the theory of punishment that is milder than that prescribed by law. The results of the study can affect the regulation of judicial practice, contributing to its unity in matters related to the application of the principle of economy of criminal law repression when imposing a milder punishment than provided by law.

Modern criminal law should set itself the task of rationalizing the application of repressive measures, in particular, taking into account economic, social and legal aspects. The purpose of the study is to investigate the effectiveness and optimality of applying the principle of economy of criminal law repression when imposing a milder punishment than provided by law, as well as to investigate their impact on the economy, society and the legal system. in general.

The principle of economy of criminal law repression provides for the consideration of each individual criminal case with the indication of certain circumstances that may affect the imposition of a milder punishment than provided for by the criminal law. The main idea is to take into account the individual characteristics of the person who committed the criminal offense, his mental state and the surrounding social environment.

This approach avoids disproportionately harsh punishments, especially in cases where there are mitigating circumstances. This approach contributes to a fairer and more effective functioning of justice, as it takes into account individual differences and circumstances of each specific case.

Thus, the issue of applying the principle of economy of criminal law repression when imposing a punishment that is milder than the one prescribed by law remains relevant and requires further research.

Key words: punishment, sentencing, principles of criminal law, the principle of economy of criminal repression, milder punishment than provided by law, criminal offence, crime.

Постановка проблеми. Принципи кримінального права визначають фундаментальні засади властиві даній правовій галузі, визначаючи основні положення, котрі регулюють призначення покарання, встановлюють межі та характер кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, окреслюють права та обов'язки сторін, а також гарантують дотримання процесуальних норм і справедливого судового розгляду. В свою чергу, принципи кримінального права слугують вихідними пунктами або керівними ідеями для створення, реформування і застосування кримінального законодавства. Вони визначають мету та основні напрями регулювання кримінально-правових відносин. Полійовська М.Т. зазначає: «Формування принципів кримінального права і знаходження адекватних способів їх юридичного втілення в законодавстві створює засоби для подальшого розвитку цієї галузі права. Важливість визначення основоположних ідей кримінального права як принципів полягає у забезпеченні їх коректного застосування» [8, с. 118]. Колесник М.О. та Прібиткова Н.О. вказують на те, що: «Принципи формують не тільки ідейну основу кримінального права, від них також напряму залежать напрями розвитку цієї галузі права, а також й функціонування правовідносин, на врегулювання та упорядкування яких спрямована дія норм досліджуваної галузі права.» [4, с. 205]

В багатьох наукових дослідженнях у галузі кримінального права виокремлюють три рівні принципів: загальні, міжгалузеві і галузеві. Серед галузевих принципів виділяють принцип індивідуалізації покарання, принципи пропорційності та необхідності покарання за вчинення кримінального правопорушення, економії кримінально-правової репресії та інші.

Актуальність вивчення питання застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом полягає у тому, що суспільство постійно еволюціонує, а разом з ним і система кримінального права та політика в цій сфері. Принцип економії кримінально-правової репресії може вказувати на необхідність у пошуках альтернативні та більш ефективних заходів для забезпечення суспільної безпеки. Питання застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом у вітчизняній практиці майже не досліджувалось, тим самим виникає актуальність у його вивченні.

Метою статті є визначення впливу принципу економії кримінально-правової репресії на розвиток інституту призначення покарання та з'ясування обставин застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Стан опрацювання проблематики. Питанням вивчення проблеми застосування принципу економії кримінально-правової репресії присвячено праці науковців, зокрема, Бахуринська О.О., Вільгушинський М.Й., Вільгушинський В.М., Воробей П.А., Колесник М.О., Корабель М.Г., Красій М.О., Навроцький В.О., Олійник О.С., Поліювська М.Т., Прібиткова Н.О., Слотвінська Н.Д., Хавронюк М.І. та інші. У цих дослідженнях також розкривалось питання щодо застосування принципу економії кримінально-правової репресії при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Проте в працях науковців не приділено достатньо уваги питанню щодо застосування принципу економії кримінально-правової репресії під час призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, що стало підставою для власного дослідження.

Виклад основного матеріалу. У юридичних джерелах можна виявити різноманітні позиції та підходи до найменування принципу економії кримінально-правової репресії. Різні автори та дослідники можуть використовувати різні терміни для вираження цього принципу. Деякі із термінів, які можна зустріти в літературі, включають: «принцип економії каральних засобів», «економії репресії», «економії кримінальної репресії».

У загальному значенні, принцип економії кримінально-правової репресії є одним із важливих принципів кримінального права, зокрема в сфері призначення покарання. Цей принцип передбачає, що заходи кримінальної відповідальності та покарання повинні бути націлені на досягнення максимальної ефективності при мінімальному використанні ресурсів. Як зазначає у своєму науковому дослідженні Олійник О.С.: «Принцип економії кримінальної репресії пов'язаний зі змістом і застосуванням призначення покарання, звільнення від покарання та примусових заходів виховного характеру.» [7, с. 230].

Хавронюк М.І. у своїй роботі розглядає принцип економії кримінально-правової репресії як аналог «...принципу *ultima ratio*, який відображений у статті проєкту КК про принцип пропорційності...» [11, с. 1]. Варто зазначити те, що дані принципи все ж тісно взаємопов'язані, але мають дещо різне спрямування. Принцип пропорційності встановлює відповідність покарання тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, принцип економії кримінально-правової репресії визначає те, наскільки певний вид покарання є достатнім та необхідним для досягнення мети покарання, гарантуючи розсудливість та гуманність у прийнятті рішення щодо обрання певного виду покарання.

До основних аспектів принципу кримінально-правової репресії Бахуринська О.О. відносить:

«1) криміналізації підлягають тільки такі діяння, які мають відповідний ступінь суспільної небезпеки, і ефективно протидіяти яким можна лише кримінально-правовими засобами, оскільки засобів інших галузей права для такої протидії недостатньо;

2) під час пеналізації суспільно небезпечних діянь має бути забезпечене оптимальне співвідношення між ступенем суспільної небезпечності діяння та суворістю виду (видів) і розміру покарання, що передбачається за його вчинення;

3) у правозастосовній діяльності суду в конкретному кримінальному провадженні мають бути обрані такі кримінально-правові засоби впливу на особу, що вчинила злочин, і застосовані в такому обсязі, які є необхідними та достатніми для його виправлення та попередження вчинення нових злочинів [1, с. 209].

Як зазначає Навроцький В.О.: «Принцип економії кари як принцип кримінального права проявляється у тому, що законодавець повинен встановлювати види та розмір покарання, які адекватні посяганням, не є безпідставно суворими, а під час призначення покарання суд повинен обирати найменше (за видом і розміром) покарання, яке достатнє для досягнення його цілей.» [10, с. 58].

Принцип економії кримінально-правової репресії полягає у обґрунтованому, розумному та раціональному використанні кримінально-правового впливу для забезпечення дотримання норм кримінального законодавства та захисту суспільних відносин від кримінальних посягань, уникаючи надмірного та непропорційного застосування певних видів покарань. Важливо враховувати конкретні обставини кожного випадку при розгляді можливості застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено кримінальним законодавством. Усі рішення повинні сприяти забезпеченню балансу між захистом прав людини та громадянина і забезпеченням прав особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Красій О.М. зазначає, що: «Принцип економії репресії означає також, що навіть за наявності всіх підстав для криміналізації, при обґрунтуванні доцільності встановлення кримінально-правової заборони, остання повинна містити як покарання такі його види та розміри, які обмежені міні-

мальним числом каральних елементів, необхідних і достатніх для досягнення поставлених перед кримінальним законом цілей. Створення в процесі встановлення кримінально-правової заборони «запасу міцності» у вигляді надмірно суворих санкцій, не відповідних характеру й ступеню суспільної небезпеки діяння і винного, також веде до зайвого марнотратства кримінальної репресії і є грубим порушенням принципу її економії.» [6, с. 76].

Схожої думки дотримується Слотвінська Н.Д.: «Негативний аспект надмірної криміналізації полягає, зокрема, у: грубому порушенні принципу економії кримінально-правової репресії; штучному створенні конкуренції кримінально-правових норм; створенні парадоксальних, з правової точки зору, ситуацій, за яких одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами.» [9, с. 208].

Норма Кримінального кодексу України передбачає можливість призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом для досягнення мети покарання. Беручи до уваги всі обставини конкретної справи, суддя зобов'язаний обрати такий вид покарання, який у найбільшій мірі відповідає ступеню тяжкості, характеру та наслідкам вчиненого кримінального правопорушення.

Принцип економії кримінально-правової репресії передбачає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено чинним кримінальним законодавством, у випадках, коли враховуються певні обставини. Цей принцип визнає важливість урахування індивідуальних характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також її психічного стану і соціального середовища. Тобто, аналізований в даній роботі принцип економії кримінально-правової репресії пов'язаний з принципом індивідуалізації покарання. Як зазначає Корабель М.Г.: «Індивідуалізація покарання як принцип його призначення проявляється в нормах закону про кримінальну відповідальність. Вона полягає в обов'язковому урахуванні при призначенні покарання індивідуальних особливостей особи засудженого. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 ККУ при призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання.» [5, с. 120]. Аналізуючи принцип індивідуалізації покарання Іскандеров Ф.Ш. зазначає: «...це принцип інституту призначення покарання, відповідно до якого суд, на основі оцінки ряду загальних і спеціальних критеріїв, зазначених у законі, визначає особі, яка вчинила злочин, справедливу міру покарання, спрямовану на досягнення цілей виправлення засудженого і приватної превенції, а також сприяє досягненню інших цілей, поставлених перед покаранням.» [3, с. 127].

Врахування цих факторів дозволяє уникнути призначення непропорційно суворого покарання, яке не відповідає реальній тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Важливо враховувати індивідуальні характеристики кожного випадку, зокрема вік, психічний стан, соціальні умови та можливість виправлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення через альтернативні види покарань. При цьому принцип не прагне до безкарності, але спрямований на забезпечення справедливості та виправлення такої особи.

Принцип економії кримінальної репресії передбачає, що у випадках, коли існують підстави для призначення більш м'якого покарання, або звільнення особи від кримінального покарання, слід надавати пріоритет саме такому рішення. Цей принцип визнається як один із способів оптимізації системи кримінального правосуддя та використання ресурсів, при цьому раціональне використання правових інструментів передбачає уникнення надмірної кримінальної репресії, що є достатнім для досягнення мети покарання.

Воробей П.А. Вільгушинський М.Й. Вільгушинський В.М. зазначають: «Кримінально-правова політика держави при застосуванні кримінальної репресії повинна ґрунтуватися на принципах поваги, рівноправності перед законом всіх громадян та невідворотності покарання. Економія кримінальної репресії повинна базуватися на оптимальних, відповідних тяжкості вчинених злочинів покарань і коректування судом покарання з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин і особи злочинця.» [2, с. 82].

Принцип економії кримінальної репресії покликаний забезпечувати баланс між потребами суспільства в покаранні за вчинення кримінальних правопорушень та захистом прав і свобод особи. Він наголошує на важливості розсудливого та обґрунтованого застосування кримінальних санкцій та відповідальності, зокрема, враховуючи можливість призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, коли це є обґрунтованим і відповідає вимогам справедливості та гуманності.

Висновки. Отже, даний принцип покликаний забезпечити відповідність кримінального покарання ступеню і характеру вчиненого кримінального правопорушення. Суд, під час призначення виду та розміру покарання за вчинене кримінальне правопорушення повинен надавати перевагу менш суворим заходам впливу беручи до уваги обставини справи та особу винного. Принцип економії кримінально-правової репресії передбачає можливість застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках, коли враховуються певні обставини. Деякі з основних обставин, які можуть враховуватися, включають індивідуальні характеристики особи, що вчинила кримінальне правопорушення, вік, сімейний стан, психічний стан (наявність психічних розладів, здатність розуміти характер і наслідки своїх дій), здоров'я і фізичний стан, соціальне середовище особи, економічне положення, тяжкість і характер кримінального правопорушення. Даний принцип вказує на необхідність забезпечення справедливості і виправлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а не просто механічного застосування покарань. При цьому необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного випадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахуринська О.О. Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття. *Право і суспільство*. Вип. 4. 2017. С. 204–210.
2. Воробей П.А. Вільгушинський М.Й. Вільгушинський В.М. Засоби кримінально-правової охорони суспільних відносин в контексті судової практики. *Науковий юридичний журнал*. Вип. № 25. 2025, с. 80–89.
3. Іскендеров Ф.Ш. Дуалізм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз. *Підприємство, господарство і право*. Вип. 7. 2017. С. 126–129.
4. Колесник М.О., Прібиткова Н.О. До характеристики спеціальних (галузевих) принципів кримінального права. *Вісник кримінологічної асоціації України*. № 1(28). 2023. С. 197–207.
5. Корабель М.Г. Індивідуалізація покарань у процесі призначення конфіскації майна. *Інформація і право*. 2014. Вип. 1 (10). С. 120–122.
6. Красій М.О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем: монографія. Калущ: Петраш К.Т. – 2020. 153 с.
7. Олійник О.С. Зумовленість виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин принципами кримінального права. *Підприємство, господарство і право*. Вип. 3. 2021. С. 226–231.
8. Полійовська М.Т. Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. Випуск 83: частина 3. 2024. С. 116–121.
9. Слотвінська Н.Д. Причини, види та наслідки помилкової криміналізації. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки". № 1 (33). 2022. С. 206–211.
10. Українське кримінальне право. Загальна частина. Підручник за редакцією В.О. Навроцького. 2013. 712 с.
11. Хавронюк М.І., Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. 2020. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-printsypu-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovid.pdf>.